Sourozenectví v pozdním věku: Příspěvek k teoretické diskusi*

DANA SÝKOROVÁ**
Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc

Siblinghood in Older Age: A Contribution to a Theoretical Discussion

Abstract: This article examines the issue of siblinghood in older age. The author starts by referring to sociological studies criticising the a-theoricity of empirical research in this field. She proceeds to analyse the most influential theoretical approaches used to study relationships between parents and their adult children (i.e. the theory of intergenerational solidarity and the theory/concept of intergenerational ambivalence) and to critically assess their potential to serve as a guideline for empirical research on siblinghood and provide a framework for interpreting research findings on intragenerational/sibling relationships. The article devotes more space to the concept of ambivalence, which, the author argues, is a more appropriate approach for exploring relationships between older siblings. It also presents a basic overview of the state of empirical knowledge on adult siblinghood.

Keywords: intragenerational family relations, sibling relationships, siblings in late adulthood, concept of solidarity, concept of ambivalence

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2019, Vol. 55, No. 1: 87–110
https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.1.449

Úvod

V článku se soustřeďujeme na sourozenectví v pozdní dospělosti.[1] Naším cílem je podnítit diskusi o tomto tématu, které je v české sociologii neprávem opomíjeno. Přitom sourozenectví představuje rodinnou vazbu v mnoha ohledech jedinečnou, která je nejen hodna zkoumání „sama o sobě", ale jejíž studium by navíc významně přispělo k hlubšímu porozumění příbuzenským vazbám obecně. So-

* Studie byla sepsána v rámci řešení projektu „Šednoucí sourozenectví. Sociologická studie sourozenectví v pozdní dospělosti" (reg. číslo 17-07321S), podpořeného Grantovou agenturou ČR. Autorka děkuje prof. Dr. Phil. Gerlindě Šmausové, Priv. Doz., a recenzentům/recenzentkám za podnětné připomínky.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D., Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, tř. Svobody 26, 779 00 Olomouc, e-mail: dana.sykorova@upol.cz.

[1] Za pozdní věk považujeme období předcházející stáří (presenium) a stáří (senium).

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2019

ciologické empirické výzkumy, počítaje v to longitudinální šetření a kvalitativní studie, se u nás i v zahraničí orientují především na vztahy starších rodičů a dospělých dětí (na vztahy *intergenerační*), a pokud se zabývají sourozenci (vztahy *intrageneračními*), pak většinou v úzkém kontextu pečování o rodiče[2] [Eggebeen, Davey 1998; Silverstein, Bengtson 2001; Suitor, Pillemer 1994; z českých Dudová 2015; Jeřábek a kol. 2013; Možný, Přidalová, Bánovcová 2004; Přidalová 2007, 2006; Sýkorová 2007 aj.]. Také rozvoj teorie, zaznamenaný v posledních dvou desetiletích zejména v zahraniční sociologii, se týká intergeneračních rodinných vztahů, nikoli vztahů sourozeneckých. Studie kritizující tuto omezenou konceptualizaci rodinných vazeb či ateoretičnost empirického výzkumu sourozenectví se však zpravidla omezily jen na apel rozšířit teoretizování na sourozenecké vazby [Silverstein, Giarrusso 2010; Connidis 2015; Hogerbrugge, Komter 2012]. V předložené stati chceme proto pokročit dále: Naší ambicí je analyzovat nejvlivnější teoretické přístupy užívané ke studiu vztahů mezi dospělými rodinnými generacemi, tzn. teorii intergenerační solidarity [Bengtson, Mangen 1988] a teorii intergenerační ambivalence [Lüscher, Pillemer 1998]. Hodláme kriticky posoudit jejich „silné a slabé stránky", resp. jejich potenciál orientovat empirický výzkum zcela odlišného typu rodinného vztahu, jímž je sourozenectví, a schopnost poskytnout rámec pro interpretaci výzkumných zjištění o starších sourozencích. Tím současně ukážeme možnosti dalšího rozvoje těchto teorií.

Nezbytným východiskem našich úvah musí být návrat ke „konfliktu" mezi teorií solidarity a teorií ambivalence, řešenému dosud takřka výhradně na poli intergeneračních vztahů. To předpokládá rekapitulaci podstaty uvedených teoretických přístupů a zejména kritickou bilanci jejich pokroku za poslední dekádu tohoto století. V rozboru aktuálního vývoje daných teorií spatřujeme jeden z přínosů předloženého textu. Oproti naší stati [Sýkorová 2006], v níž jsme analyzovali *state-of-the art* rodinné gerontologie v letech 1996–2006, tak rozšiřujeme a zásadně prohloubujeme tehdejší stručnou a jen prvotní informaci o počátečních snahách revidovat teorie intergenerační solidarity a intergenerační ambivalence. Od roku, v němž jsme předložili citovaný článek, došlo ke zřetelnému zintenzivnění vědecké debaty, v níž se jednak podstatně tříbily klíčové koncepty těchto teorií coby koncepty konkurenční, jednak se nově objevily návrhy na integraci – „přemostění" obou přístupů. V nynějším textu považujeme za potřebné poskytnout větší prostor teorii ambivalence. Ta se totiž musí stále ještě prosazovat proti dominujícímu „paradigmatu" solidarity, a co se týče české sociologie, zde se zatím plně neetablovala, byť v její prospěch vyznělo několik tuzemských empirických studií [Dudová 2015; Přidalová 2006, 2007; Sýkorová 2007]. Hlavně se nám ale jeví jako vhodnější cesta ke zkoumání vztahů mezi staršími sourozenci.

[2] Pod pojem *intergenerační* vazby zahrnujeme ve studii vztahy mezi staršími rodiči a dospělými dětmi, tedy mezi členy dvou *různých, na sebe navazujících* rodinných generací; pod pojem *intragenerační* vazby jen vztahy mezi sourozenci – příslušníky *téže* rodinné generace, zpravidla vztahy vrstevnické.

Naše diskuse o problémech spojených s rozvojem teorie, která by tvarovala (stávající i příští[3]) empirické bádání a organizovala vědění o sourozenectví v pozdním věku [analogicky k Bedford 1989: 33], se neobejde bez odkazů na relevantní výzkumné výsledky publikované v současné zahraniční literatuře.[4] Jejich zakomponováním do textu zároveň zprostředkujeme čtenáři základní přehled o stavu empirického vědění o sourozenectví.

Předložená studie je strukturována do následujících oddílů: (1) úvodní charakteristika a deskripce významu sourozenectví v preseniu a seniu a (2) diskuse shora uvedených teorií příbuzenských vztahů – (a) teorie solidarity a (b) teorie intergenerační ambivalence, a to s ohledem na jejich případné užití k porozumění, resp. vysvětlení vztahů sourozeneckých. Do obou subkapitol druhé části stati jsou včleněny návrhy směrů budoucího studia sourozenectví v pozdním věku.

Charakteristika a význam sourozenectví v pozdním věku

Jak jsme naznačili, sourozenectví je v literatuře považováno za unikátní sociální vztah. Jeho ojedinělost je vyvozována ze skutečnosti, že je nejdéle trvajícím poutem jedinců s rodinou původu a zároveň poutem velmi komplexním [např. Cicirelli 2008; Spitze, Trent 2006; White 2001; Connidis 2001, 1992]. Sourozenecké vztahy v dospělosti jsou charakterizovány jako multidimenzionální, vystavené vlivům individuální, skupinové a makrosociální povahy. Předpokládá se, že jejich složitost je dána souběžným ukotvením v původní rodině, ve vlastní rodině prokreační a v širším příbuzenstvu, překrýváním a současně distinktností sociálních sítí sourozenců [Burbidge, Minnes 2014]. Komplexitu pravděpodobně zvyšuje i nejednoznačnost sociálních očekávání vůči sourozencům, tudíž nutnost permanentního znovuvyjednávání sociální role sourozence – zvláště nyní v pozdně moderní společnosti, v kontextu zásadně a dynamicky se měnících sociálních podmínek a postupujících demografických trendů [White 2001]. S individualismem pozdní moderny, potažmo s euroamerickou „kulturou nezávislosti" (*culture of separateness*),[5] patrně korespondují sourozenecké vztahy svým egalitárním charakterem, relativní dobrovolností, výběrovostí – jakkoli sourozenectví vzniká nezáměrně („automaticky" narozením, popřípadě adopcí, ustavením *step* nebo *blended family* po opakovaném sňatku rodičů) a jakkoli se statusu sourozence nelze vzdát [Burbidge, Minnes 2014; Cicirelli 1994, 1995; Kagitcibasi 1996; Voorpostel, Schans 2011; Weisner 1989]. Horizontalita či symetrie, méně obligatorní ráz odlišuje sourozenecký vztah od vazeb ve vertikální struktuře rodiny [Connidis 2007, 1992; Cicirelli 1982; Cumming, Schneider 1961; Riggio 2000].

---

[3] Vloženo autorkou.

[4] Ve stati čerpáme z literatury psané v angličtině. K zúžení okruhu publikací podotýkáme, že v tomto jazyce byla vydána většina prací stěžejních pro naše téma.

[5] Na rozdíl od *cultures of relatedness* v rozvojových zemích, resp. v méně rozvinutých welfare states (tamtéž).

Sourozenci na jedné straně sdílejí zkušenosti díky přináležitosti ke stejné rodině původu [Burbidge, Minnes 2014; Cicirelli 1991], významným strukturálním pozicím, jako je věk, kulturní zázemí, resp. díky danému kontextu historických událostí [Connidis 1992; Dunn 1988]. Na straně druhé, životní trajektorie sourozenců se nezřídka v dospělosti rozbíhají a ustavují mezi nimi více či méně zřetelné sociální nerovnosti, odvíjející se od rozdílů v dosaženém vzdělání, příjmu, rodinném a rodičovském statusu apod. [Conley 2004; Connidis 2007, 2001].

Zahraniční studie většinou dokládají důležitost sourozenectví ve stáří [Trent, Spitze 2011; Meyers 2011; Voorpostel, Blieszner 2008; White 2001; Riggio 2000; Connidis 2001; Bedford 1998; White, Riedmann 1992; Martin-Matthews 1991; Lee, Mancini, Maxwell 1990]. Jak je argumentováno demografickými daty, starší lidé se v západních vyspělých společnostech dožívají v průměru vyššího věku, mívají labilnější manželství, méně dětí, ale více sourozenců [Cicirelli 2008; Bedford, Avioli 2006; Connidis 1992]. Význam studia sourozenectví je zdůvodňován oživováním podpůrné role příbuzenského systému, které jako důsledek oslabení sítí státní podpory během krize moderny zvažují např. Beck a Beck-Gernsheim či Giddens [Beck, Beck-Gernsheim 2002; Beck 2004; Giddens 2003]. Má se za to, že specifických významů, nejen v souvislosti s příbuzenskou oporou, nabývá sourozenectví po odchodu do důchodu, při absenci či ztrátě primárních rodinných pout a v kontextu nenormativních rodinných uspořádání, za jaká se označují sourozenectví celoživotních singles, bezdětných, rozvedených a ovdovělých nebo poloviční a nevlastní sourozenectví starších dospělých [Bedford 1998; Connidis 2001; Connidis 1992; Martin-Matthews 1991; Meyers 2011; Riggio 2000; Trent, Spitze 2011; Voorpostel, Blieszner 2008; White 2001; White, Riedmann 1992].

Mnoho prací vyzdvihuje pozitivní aspekty sourozeneckého pouta v dospělosti: charakterizují ho jako emocionálně silné, solidární, jako zdroj kooperace, společenství, přátelství, podpory a náklonnosti [Trent, Spitze 2011; Meyers 2011; Fitness, Duffield 2004; Fingerman, Hay 2002; Folwell et al. 1997; White, Riedmann 1992; Connidis, Davies 1992]. Autoři poukazují na důležitost sourozenců pro potvrzení osobní identity a její kontinuity [např. Mize, Pinjala 2002], na závažnost jejich role jako „držitelů" rodinné paměti, partnerů ve sdílené reminiscenci [Cicirelli 2008; White 2001; Gold 1987] i na jejich „funkci" coby rolového modelu pro vyjednávání poslední etapy životní dráhy, tj. zvládání odchodu do starobního důchodu, zdravotních problémů, koneckonců i umírání [Cicirelli 2008; Connidis 2001 aj.]. V jiných studiích je význam sourozenectví zlehčován, zvláště s odkazem na zmíněnou „slabost" statusových sourozeneckých povinností, údajně nedostatečnou k zajištění pravidelných kontaktů sourozenců a vzájemné směny pomoci. V některých pracích se hovoří o symbolické podstatě sourozeneckých vztahů v dospělosti: „stačí jen, že sourozenci jsou, že vědí o životní situaci toho druhého", zásadní pro ně není frekvence kontaktů, ale jejich trvání v průběhu života [Wellman, Wortley 1990]. Akcentována je „intimita s odstupem" a „odvolatelné odloučení" (*intimacy at a distance*; *revocable detachment*) čili udržování smys-

luplných rodinných pout sourozenci, nehledě na řidší kontakty, a schopnost sourozenců mobilizovat latentní emocionální vazby v případě potřeby [George 1980: 79]. Ve světle uvedených rozdílných závěrů poukazujeme na naléhavou potřebu adekvátní teorie, jež by organizovala disparátní empirická data o sourozenectví v pozdním věku a dala smysl kontradiktorním zjištěním.

Solidarita a/nebo ambivalence – klíčové koncepty teorií příbuzenských vztahů

Jak jsme konstatovali v úvodu, výzkumníkům se jako teorie potenciálně aplikovatelné ve studiu dospělého sourozenectví nabízí jednak Bengtsonova teorie intergenerační solidarity, jednak Lüscherova a Pillemerova teorie intergenerační ambivalence. V následujících subkapitolách zvážíme možnosti a limity uvedených teorií a zdůvodníme, proč preferujeme ke zkoumání vztahů mezi staršími sourozenci koncept ambivalence.

Koncept (teorie) solidarity

V Bengtsonově modelu, rámovaném funkcionalistickým paradigmatem, představuje rodinná *solidarita* šestidimenzionální konstrukt: (1) *Asociační* dimenze je definována (a měřena) jako frekvence interakce členů rodiny; (2) *afektivní* jako kvalita interakce, tzn. vnímaná míra citovosti, vřelosti, porozumění, ohledu k druhému, reciprocity vztahů ap.; (3) *konsenzuální* dimenzi určuje stupeň podobnosti hodnotových orientací a specifických, sociálněpolitických a náboženských názorů; (4) *funkční* dimenze je vymezena rozsahem či intenzitou pomoci a podpory; (5) *normativní* se týká míry shody příbuzenských norem, idejí a hodnot a (6) *strukturální* je dána počtem členů každé rodinné generace, kompozicí rozšířené rodiny a geografickou vzdáleností mezi nukleárními rodinami, které ji tvoří [Sýkorová 2006 s odkazem na Bengtson, Schrader 1982]. Dimenze jsou v modelu uspořádány s předpokladem, že příbuzenská směna (tzv. *funkční solidarita*), síťová struktura (velikost a složení rozšířené rodiny, tj. *strukturní solidarita*) a vzájemná citová náklonnost (*afektivní solidarita*) podmiňují kontakt příbuzných (*asociační solidaritu*) [Bengtson, Roberts 1991; White, Riedman 1992]. Později, pod tlakem kritiky,[6] začlenili Bengtson s kolegy do modelu solidarity také konflikt (viz *solidarity-conflict* model [Bengtson, Rosenthal, Burton 1995; Bengtson et al. 2002]). Jimi navržené kontinuum, ohraničené v příslušné dimenzi solidarity intimitou *a* distancí, souhlasem *a* rozporem, závislostí *a* autonomií, integrací *a* izolací, dostupností *a* bariérami, familismem *a* individualismem, mělo postihnout dialektický vztah mezi solidaritou a konfliktem ve vztazích rodinných generací

[6] Především ze strany stoupenců teorie ambivalence [např. Connidis, McMullin 2002a, 2002b].

[viz Sýkorová 2006]. Přestože proponenti teorie připustili konflikty v interakci rodičů a dospělých dětí a negativní důsledky solidarity[7] [Bengtson et al. 2002; Roberts, Bengtson 1990; Silverstein, Conroy, Gans 2012; Silverstein, Chen, Heller 1996], řada badatelů konstatovala, že model „nadále představuje soustavu operačních definicí zúžených na šest proměnných", aniž by byly řešeny strukturní vztahy mezi dimenzemi solidarity [Sýkorová 2006: 690; Hogerbrugge, Komter 2012]. Navíc, empirické studie se obvykle zaměřují jen na jednu nebo několik málo z nich a model výzkumníkům zhusta slouží právě jen k operacionalizaci intergeneračních vztahů [Bekke et al. 2007].

Daatland, Lowestein [2005] a Park [2014] zdůrazňují, že prostřednictvím konceptu solidarity nelze vysvětlit mocenské vztahy uvnitř rodiny. Tato schopnost je obecně přisuzována teoriím konfliktu, které ovšem mají tendenci dichotomizovat vztahy coby negativní, nebo pozitivní stejně jako teorie solidarity. Kapacitu teorie solidarity uchopit adekvátně kontradiktorní aspekty rodinného života zpochybnily i některé z empirických „testů"[8] [Hogerbrugge, Komter 2012; Hammarström 2005].

Ukazuje se, že teorie solidarity se nevyrovnala s preskriptivní, normativní představou rodiny, podstatněji nebyl oslaben důraz na citovou vazbu (*attachment*) jejích členů, kohezi a konsenzus. Za zásadní problém pokládáme již samotnou reifikaci normativního pojmu solidarita tam, kde by bylo namístě analyzovat různé vztahové dimenze bez hodnotících, moralizujících úsudků. Jsme přesvědčeni, že k odhození „historické bagáže" pozitivistických nebo funkcionalistických konotací termínu solidarita nestačí nahradit jej jiným odborným pojmenováním – jak navrhli Bengtson et al.[9] [2002: 575]. Za průkazné nepovažujeme tvrzení Silverstein a Bengtsona [1997] o citlivosti modelu vůči různorodosti rodinných vztahů (rozuměj intergeneračních), kterou se snažili dokumentovat výsledky svého rozsáhlého výzkumu: v něm zhruba čtvrtinu souboru tvořily vysoce solidární *tight-knit* vztahy rodičů a dospělých dětí (25 %); více než dvě čtvrtiny *sociable* a *intimate-but-distant* vztahy (25 %; 17 %), vyznačující se soudržností a nízkou nebo absentující funkcionální solidaritou; skoro pětinu *obligatory* vztahy (16 %), vykazující značnou strukturní propojenost (proximitu a interakci), průměrné míry směny instrumentální pomoci a slabší emocionální vazby. Téměř shodný podíl (17 %) připadl na lhostejné, odtažité *detached* vztahy s nízkými hodnotami ve všech dimenzích solidarity [viz i Bengtson et al. 2002]. Ovšem jak jsme již modelu vytkli dříve [Sýkorová 2006], všechny ty méně koherentní, méně stabilní a méně podpůrné typy nezapadají do ideje „přirozeného světa (‚normálních') rodin", jíž se paradigma solidarity drží. Týká se to i nikoli běžných, a proto dle

[7] Viz negativní vliv nadměrné funkční solidarity na solidaritu afektivní, tedy nadměrné pomoci např. na well-being.

[8] Viz Hogerbruggův a Komterové *full-blown test* modelu solidarity, zahrnující všechny její dimenze [ibid.].

[9] Ostatně sami nový termín ani nezavedli.

Bengtsona „deviantních" forem [Bengtson et al. 2002]. Tím, že teorie připisuje těmto „jiným" intergeneračním vztahům inferiorní status [Bengtson, Roberts 1991; Marshall, Matthens, Rosenthal 1993], nevyhnula se výše kritizovanému normativnímu přístupu k rodinným uspořádáním [Sýkorová 2006; srov. i Connidis, McMullin 2002a, 2002b; Lüscher 2002].

V návaznosti na shora načrtnutou kontroverzní diskusi modelu intergenerační solidarity se tedy ptejme, zda nahlížení na starší sourozenectví skrze tuto teorii přinese něco více než obraz frekvence kontaktů, rozsahu a intenzity vzájemné pomoci, názorové shody a geografické dostupnosti sourozenců a z nich vycházející typologii a hierarchizaci sourozenectví. Jistě by bylo zajímavé zjistit empirické rozložení typů starších sourozeneckých vztahů a srovnat je s výsledky citovaného výzkumu intergeneračních vazeb [Silverstein, Bengtson 1997 aj.]. Nabízí se ale otázka, jak by byly ve zvažované perspektivě „hodnoceny" sourozenecké vztahy v pozdním věku, vykazuje-li většina surveys na poli sourozenectví nízká skóre asociační a funkční solidarity? Řídké face-to-face kontakty [např. White, Riedmann 1992], omezená směna instrumentálních služeb, ojedinělé poskytování péče a diferencovaná úroveň *attachment* mezi sourozenci [Avioli 1989; Campbell, Connidis, Davies 1999; Connidis, Davies 1992; Miner, Uhlenberg 1997; Trent, Spitze 2011; Voorpostel, van de Lippe, Flap 2012] nikterak nepodporuje „žádoucí" pozitivní obraz rodinných vztahů. Jsou proto sourozenecké vztahy druhořadé? To odkazuje k předpokladu „odstupňování" příbuzenských vztahů, často přijímanému v rodinné gerontologii, umísťujícímu dospělé sourozence až *za* vnitřní kruh primárních intergeneračních pout v rámci vnořených kruhů (*nested circles*) příbuzenstva [Parsons 1943; Mack 2004; White 2001].

Proti normativnímu portrétu rodiny a příbuzenství vykreslenému Bengtsonem [Bengtson, Olander, Haddad 1976; Bengtson, Mangen 1988; Bengtson, Roberts 1991; Bengtson, Rosenthal, Burton 1995; Bengtson et al. 2002] stojí také zjištění o odlišném rozsahu a frekvenci interakce jedinců s jejich jednotlivými sourozenci, o pěstování emocionálně privilegovaného pouta s některými z nich. Tyto výsledky vyjadřují rozdílnou distribuci příbuzenského závazku v sourozenecké dyádě nebo skupině, tzn. zásadnější význam *osobní volby* [Cicirelli 1995; Matthews 1994; Wilson, Calsyn, Orlofsky 1994]. Jedinci se zřejmě – díky nižšímu normativnímu tlaku – snadněji vyhnou kontaktům se sourozenci než s rodiči. Nicméně hledání *legitimní* výmluvy, „ospravedlnění se" před bratrem či sestrou (na velkou vzdálenost bydlišť, špatné zdraví apod.) by současně svědčilo pro jistý obligatorní charakter sourozenectví [viz *excuses*, např. Finch 1989].

V intencích teorie solidarity by se sourozenci, jako děti společných rodičů, měli ochotně podílet na zajištění péče o nesoběstačnou matku či otce [viz péče jako „práce z lásky", Jeřábek 2009; Willyard et al. 2008]. Ale ani tato představa často není v souladu s empirickou realitou. Víme, že pečování má tendenci zvyšovat napětí mezi angažujícími se osobami [Amaro, Miller 2016; Coward, Dwyer 1990; Dudová 2015; Lashewicz, Keating 2009; Matthews, Rosner 1988; Spitze, Logan 1991].

Shrneme-li: Kontakty a vztahy sourozenců pravděpodobně nejsou zdaleka samozřejmé, solidární, tj. spojené s bezpodmínečnou láskou, vzájemnou pomocí a podporou. Rovněž příběhy pečujících dospělých dětí nevypovídají jednoznačně a jen o solidaritě sourozenců ani pouze o konfliktu, nýbrž – jak sumarizuje Dudová – „spíše o ambivalenci a balancování, střídání kladných a záporných zkušeností a hodnocení" [Dudová 2015: 26; podobně Přidalová 2006; 2007; Sýkorová 2007]. Sourozenectví se zdá být zejména ve srovnání se vztahy rodičů a dětí fluidní, variabilní [Bedford 2005; Ross, Milgram 1982]. Relativita či nejasnost vzájemných rodinných, sourozeneckých závazků vyžaduje od jedince jejich permanentní negociaci [Cicirelli 1995; Connidis 2007; 1992; Riggio 2000; White 2001]. (Ostatně ani v případě intergeneračních vztahů neplatí jasná kulturní vodítka regulující tyto vztahy [Sýkorová 1996; 2006].) O „efektivitě" modelu příbuzenské solidarity pro porozumění podstatě dospělého sourozenectví si tak dovolíme pochybovat. A v neposlední řadě, jestliže bude jako východisko výzkumů zvolen koncept solidarity, neznamenalo by to upozadění výzkumů „nenormálních" nebo marginálních sourozeneckých vazeb, např. rozpadlých vztahů, LGBT sourozenectví apod.?

S potřebou překonat slabiny teorií solidarity (i teorií konfliktu) v podmínkách rostoucí složitosti a diverzity rodin rezonovalo etablování Lüscherova a Pillemerova konkurenčního konceptu či teorie ambivalence [Lüscher, Pillemer 1998; Connidis 2015].

Koncept ambivalence

Lüscher a Pillemer [1998] vystoupili v devadesátých letech minulého století s ambicí nahradit Bengtsonovu dichotomickou logiku *solidarita versus konflikt* „skutečnou" dialektikou solidarity *spolu* s konfliktem. Podle jejich názoru jsou vztahy mezi rodinnými generacemi ambivalentní, tj. charakteristické simultánní přítomností solidarity a konfliktu [Connidis, McMullin 2002a, 2002b; Pillemer, Lüscher 2004; Sýkorová 2006]. Z úsilí jedinců řešit ambivalence, vyrovnat se s nimi, pak odvozují podstatný díl dynamiky rodinných vztahů [Lüscher 2011; Fingerman et al. 2008].

Rozšíření ambivalence *za* individuální úroveň paralelního prožívání pozitivních a negativních emocí vůči členům rodiny, tj. za *psychologickou ambivalenci*, vedlo ke konceptualizaci sociálních kontextů prostřednictvím pojmu *sociologické ambivalence.* Oproti prvně uvedené *subjektivní dimenzi* ambivalence vyjadřující paradoxní smíšení lásky, vřelosti, blízkosti, uspokojení *s* odporem, lhostejností a frustrací odkazuje její druhá, *strukturní dimenze* ke konfrontaci jedinců s protikladnými nebo konfliktními sociálními očekáváními (rolemi, normami) v rámci příležitostí a omezení, jež jim k jejich plnění vytváří sociální struktura [Connidis 2015; Connidis, McMullin 2002a, 2002b; Lüscher, Pillemer 1998; Park 2014]. Reflektuje rovněž význam zdrojů, resp. sociálního statusu jedinců při vyjednávání ambivalencí. Vztažením ambivalence k sociální struktuře a moci – k třídní, gen-

derové, věkové, etnické strukturaci sociálních vztahů – nikoli jen k interpersonálním vztahům *per se* – rozvinuly Connidis a McMullin [2002a, 2002b] původní Lüscherův a Pillemerův přístup. K vyjádření překryvu osobních a strukturních ambivalencí zavedla Lorenz-Meyer [2004] pojem *multiple ambivalences.*

Poslední desetiletí je charakterizováno snahou propracovat koncept ambivalence na mikro-mezo-makro úrovni tak, aby důsledně integroval individuální, skupinové a sociálně strukturní vlivy, kterým jsou příbuzenské vztahy vystaveny. Jinak řečeno, konstruovat jej principiálně jako *bridging concept*, propojující individuální jednání a dynamiku rodiny s jejich širším sociálním či kulturním kontextem a se společenskými procesy[10] [Connidis 2015, 2010, 2011, 2012; Lüscher, 2011; Lüscher, Hoff, 2013]. Další soudobý pokrok můžeme vidět v zaměření studia na zdroje ambivalencí, způsobů, jimiž jsou ambivalence v rodině vyjednávány, a v neposlední řadě ve vývoji typologií intergeneračních vztahů a strategií zvládání ambivalencí [Connidis 2015; van Gaalen, Dykstra 2006; van Gaalen et al. 2010; Ferring et al. 2009].

Plauzibilita konceptu ambivalence pro zkoumání dynamiky intergeneračních vazeb byla podpořena nezanedbatelným počtem empirických prací [např. Dudová 2015; Lowenstein 2007; Pillemer, Suitor 2002; Přidalová 2006; 2007; Sýkorová 2007; van Gaalen, Dykstra 2006]. Jak na základě analýzy výsledků studií shrnuli Hogerbrugge a Komter [2012], za ambivalentní může být označen signifikantní podíl intergeneračních vztahů. Předpokládá se, že koncept ambivalence je uplatnitelný i na jiné rodinné vztahy – partnerské, manželské, vztahy s tchány či tchýněmi [Connidis 2015; Silverstein, Giarrusso 2010]. Ve shodě s cíli našeho článku uvažujeme, jak tomu je či může být v případě zkoumání sourozenectví v pozdním věku, resp. jak lze prostřednictvím studia této specifické rodinné vazby rozvíjet samotnou teorii ambivalence.

Dokážeme si představit, že v subjektivní rovině získává ambivalence ve vztazích starších sourozenců, podobně jako mezi rodiči a dospělými dětmi, podobu emocionální disonance. Na sourozenectví můžeme zřejmě aplikovat rovněž koncept *kolektivní ambivalence*, vztahující se k rodinné struktuře [Ward, Deane, Spitze 2008]. Ve větších rodinách se podle Warda, Spitze a Glenna násobí příležitosti pro mísení pozitivních a negativních emocí či interakce. Všimli si rozdílů v kontaktech a vztazích rodičů s jednotlivými dospělými dětmi a zajímali se, jak tyto diference ovlivňují rodinné vazby [Ward, Spitze, Glenn 2009]. Otevírá se zde prostor pro hledání odpovědí na výzkumné otázky týkající se nejen vícečetných

[10] Tj. s kontexty či procesy, které se podílejí na vytváření rozporů v rodinném životě a zároveň jsou rámcem, v němž jsou rozpory v rodině vyjednávány. Connidis již dříve zdůraznila, že porozumění negociaci a „hodnocení" vztahů v rodině jejími členy předpokládá porozumění významům rodiny na úrovni kultury: Negociace „probíhá v kontextu sociálně strukturních uspořádání ‚prodchnutých' kulturními představami ideální rodiny… Ideály rodinného života, byť nejsou realizovány v praxi, jsou orientačním bodem, podle kterého je rodinný život posuzován." [Connidis 2001: 16]

sourozenectví, ale obecněji i souvislostí mezi ambivalencemi v určité kategorii sociálních vztahů (mezi staršími rodiči a dospělými dětmi) a ambivalencemi ve vztazích sourozenců[11] [Connidis 2015]. S tím souvisí poměrně často diskutované téma rodičovského favoritismu a jeho důsledků pro sourozenecká pouta ve starším věku [Bedford 1998; Boll, Ferring, Filipp 2005; Suitor, Gilligan, Pillemer 2013; Suitor, Pillemer 2007].

Lüscher obrací pozornost zejména k tranzicím v životním běhu. Zdůvodňuje to tím, že přechody s sebou nesou změněná nebo nová očekávání, závazky, nezřídka protichůdné, vyžadující restrukturování a znovuvyjednávání vztahů, a tudíž ambivalence se v nich projeví zvlášť zřetelně [Lüscher 2005]. Z toho můžeme vyvodit, že studium dospělého sourozenectví by mělo být orientováno především na obrácení rolí (*role reversal*) mezi nejstarší a prostřední rodinnou generací v důsledku závislosti starých rodičů na péči dětí. Jak již bylo předesláno, právě téma péče o rodiče v nepříliš četných empirických studiích sourozenectví převládá. Výzkumy shodně dokládají značné nároky na sourozence a jejich způsobilost a ochotu sdílet pečovatelskou odpovědnost vůči rodičům [Connidis 2001, 2015; Gentry 2001]. V kritice teorie intergenerační solidarity jsme naznačili, že napětí a konflikty mezi sourozenci provázející negociaci závazků k rodičům nejsou výjimečné [Strawbridge, Wallhagen 1991; Sýkorová 2007]. Pečování je zjevně polem, kde se střetávají normy intergenerační a intragenerační solidarity s normami inter- a intragenerační reciprocity a které s velkou pravděpodobností produkuje i ambivalenci loajality pečujících sourozenců k rodině původu a loajality s vlastní prokreační rodinou. Lorenz-Meyer [2004] charakterizuje pečování prostřednictvím ambivalence v rozhodování dospělých dětí mezi neformální a formální péčí o rodiče (viz dilema domácí *versus* ústavní pobytové péče [rovněž Sýkorová 2007]). Inspirativní pro výzkum sourozenectví v pozdním věku jsou rozpory mezi makroúrovňovou politikou, institucemi a rodinnými vztahy, identifikované např. v mezinárodní komparativní *Swedish study* [Dunér 2010]. Studie poukazuje na zesílení ambivalencí pečujících dospělých dětí v důsledku nedostupné nebo nedostatečné formální institucionální podpory, tedy na strukturní zdroje ambivalencí. V péči o rodiče ze strany sourozenců se zřetelně projevují strukturní ambivalence skrze konflikt rodiny a placené práce, resp. ambivalence spojené s genderovými očekáváními rozdílně adresovanými sestrám a bratrům [Burbidge, Minnes 2014; Campbell et al. 1999; Connidis 2001; Connidis, Campbell 1995; Dudová 2015; Dudová, Volejníčková 2014; Hequembourg, Brallier 2005; Suitor et al. 2009; Suitor, Pillemer 1996; Wilson, Calsyn, Orlofsky 1994].

Výše uvedené je dokladem přítomnosti *multiple ambivalence* v poskytování podpory či péče rodičům [Lorenz-Meyer 2004]. Netřeba zdůrazňovat, že i v tom-

[11] Např.: Zvyšuje či snižuje častější kontakt s jedním dítětem kontakty s ostatními dětmi? Ovlivňují tranzice v životní dráze dospělého dítěte, jako je rozvod, ovdovění apod., rodičovské vztahy s dalšími dětmi? [Ward, Deane, Spitze 2008] A dodejme: Jak to působí na vztahy mezi sourozenci samotnými?

to relativně probádanějším segmentu výzkumu příbuzenství zůstává místo pro pokračující bádání, které bude zaostřeno primárně na vztahy mezi staršími sourozenci a na ostatní rodinné vztahy bude nahlížet skrze vztahy sourozenecké. A rovněž bude reflektovat propojení psychologické a strukturní úrovně ambivalence.[12]

Stejně jako pečování o rodiče, tak i majetkové vypořádání po jejich smrti představuje příležitost k užšímu kontaktu sourozenců [Brody 1998; Cicirelli, Coward, Dwyer 1992; Connidis 2001] a dle mínění Lüschera [2005: 118] současně „živnou půdu pro ambivalence". Skutečnost, že „pokusy začlenit koncept ambivalence do studia procesů dědění" jsou prozatím ojedinělé [ibid.], vytyčuje další směr výzkumu sourozenectví. Může být rámován úvahou o eventuální kolizi očekávání rovného přístupu rodičů k potomkům, loajality mezi sourozenci, vzájemné odpovědnosti a závazku k zemřelým rodičům, rodinné tradici či rodovému majetku apod. *se* sourozeneckou rivalitou, upřednostňováním osobních zájmů a zájmů prokreační rodiny sourozence a nakonec i rozporem mezi intencí rodičů nebo sourozenců a legislativní úpravou dědického práva.

Při klíčových událostech, jako je rozvod nebo ovdovění sourozenců, dochází vesměs k „aktualizaci" sourozeneckých vazeb, posílení intenzity podpory [např. White, Riedmann 1992]. Folwell et al. [1997] dokonce označila tranzice za primární pro udržování sourozeneckých vztahů v pozdní dospělosti. Ačkoli např. Connidis [1992] vyčlenila z tohoto závěru vztahy distantní, hostilní, bylo by užitečné podrobit data z dalších studií opětovné analýze právě z pozice teorie ambivalence. Intimita sourozeneckých pout zřejmě dovoluje sdílet bolestné emoce [Martin-Matthews 1991; Ross, Milgram 1982; Wright, Maxwell 1991]. Ovšem přijímaná podpora nejspíš vyvolává vedle uspokojení současně i napětí ze střetu autonomie a závislosti; podpora poskytovaná může hrozit konfliktem mezi solidaritou k sourozenci a požadavky vyplývajícími z jiných sociálních rolí nebo limity danými zdroji „poskytovatele". Na straně obou aktérů vstupuje pravděpodobně do hry norma reciprocity.

Víme, že na rozdíl od výzkumů založených na teorii solidarity se studie vedené konceptem ambivalence soustřeďují na vztahy mezi generacemi v kontextu „problematických" rodin neúplných a znovu doplněných [Sarkisian 2006; Schrodt, Braithwaite 2011] nebo rodin „atypických", zahrnujících např. LGBT členy [Cohler 2004; Connidis 2003; Reczek 2014]. Uvedené zaměření je opřeno o tezi, že tyto rodiny vykazují zřetelnější známky ambivalence jako víceúrovňového, mikro, mezo- a makrospolečenského jevu. Jestliže Connidis [2015] vybídla k pokračování výzkumu méně konvenčních intergeneračních vazeb, lze její apel rozšířit na vztahy sourozenecké.

---

[12] Tj. brát v úvahu spojení protikladných emocí, provázejících pečování sourozenců, se širším sociálním kontextem, který vyvolává ambivalence a ve kterém jsou ambivalence zakoušeny a určitými způsoby jedinci zvládány, a pátrat po tomto spojení.

Přijetí teorie ambivalence znamená vzít za své rovněž téma strategií zvládání ambivalencí.[13] Stejně jako v mnoha předchozích případech můžeme čerpat inspiraci pro úvahy o sourozenectví v pozdním věku ze studia postupů, jimiž se s ambivalencemi vyrovnávají členové starších rodinných generací [Finch 1989; Hogerbrugge, Komter 2012; Ingersoll-Dayton et al. 2003; Ha, Ingersoll-Dayton 2008; Peters, Hooker, Zvonkovic 2006; Spitze, Gallant 2004]. V naváznosti na naši starší kvalitativní studii [Sýkorová 2007: 212–226], resp. na identifikované strategie „udržování rodinných vztahů" v jejich propojení se strategiemi zvládání stárnutí a stáří, navrhujeme se ptát: Jakým ambivalencím ve vzájemných vztazích čelí starší sourozenci a jakými způsoby? Regulují jedinci rozsah a formy angažovanosti sourozenců ve svém životě a vlastní angažovanosti v životě jejich ve snaze překonat rozpor mezi autonomií a sociální integrací, solidaritou? Jedná-li se o zachování „blízkosti s odstupem" jako v dospělých intergeneračních vztazích, jakých mechanismů vůči sobě užívají sourozenci? Jsou taktéž založeny na selekci, optimalizaci s kompenzací (*selective optimization with compensation model* [Baltes, Baltes 1990]; *socioemotional selectivity theory* [Carstensen 1993][14])? Brání se negativním důsledkům konfliktu prostřednictvím ochoty ke kompromisům, tolerance, ohleduplnosti, respektu k soukromí a autonomii sourozenců [rovněž Hay, Fingerman 2005]? Dodržují při setkání interakční pravidla, rituály [Goffman 1967], a pokud ano, jaké v jakých kontextech? Užívají strategie reinterpretace významů, která jim umožní přijatelně vysvětlit nepříznivě vnímané charakteristiky sourozence, jeho osobní či rodinné situace nebo stavu jejich vztahů? Jak se starší sourozenci vyrovnávají s ambivalencemi generovanými sociální nerovností mezi nimi [Connidis 2007, 2001; rovněž Conley 2004]? Přispívá ke smíření s rozdíly např. strategie sociálního srovnávání, a případně s kým ze sourozenců a v jakých doménách se jedinci poměřují?[15] (Viz *social comparison theory*; *upward/downward comparisons* [Festinger 1954; dále Connidis 2007; Noller, Conway, Blakeley-Smith 2008; Sýkorová 2007; Whiteman, McHale, Soli 2011].) Jaké sourozenecké strategie si vyžadují krize v životě některého z nich nyní ve stáří? A nakonec, jak efektivní jsou různé strategie zvládání ambivalencí a v jakých individuálních, rodinných a společenských podmínkách?

Podle Lüschera [2005] lidé překonávají ambivalence více či méně kompetentními nebo produktivními způsoby. Směřovat k odhalení systematických vzorců managementu ambivalencí v příbuzenských vztazích by mělo i studium sourozenectví [Lüscher 2002]. Uplatní se jistě také podnět Ingrid A. Connidis:

---

[13] Strategiemi rozumíme „vyjednávání transicí stárnutí v interakci s druhými, jímž se senioři-aktéři snaží udržet kontrolu nad svou situací ve vztahu k sobě a druhým s ohledem na podmínky a dostupné prostředky. Chápeme je jako vědomé a racionální, ale i nevědomé a improvizační postupy." [viz Sýkorová 2007: 212; rovněž Marshall 1995]

[14] Vysvětlení teorií viz Sýkorová [2007: 38].

[15] Čili vztahují se k úspěšnějšímu sourozenci a vyzdvihují to, co je jim společné, a/nebo shlíží k sourozenci, vůči kterému se mohou považovat za lepší?

studovat, jak sociální struktura vytváří protiklady a konflikty, které zasahují do života rodin a musejí být „zpracovány" v rodinné interakci [srov. Connidis 2015: 140]. Na tomto pojetí ambivalence coby konceptu zahrnujícího sociální strukturu a vzájemný vliv individuálního jednání a společenských procesů je postavena i následující teoretická typologie strategií, potažmo rodin: (1) *Solidarity type* (ambivalence jsou skrývány za explicitně prezentovanou a zdůrazňovanou sounáležitost, jednotu citů, cílů); (2) *captivation type* (charakteristický „nepřetržitým bojem s ambivalencí", neochotně, příp. nedobrovolně udržovanými vztahy); (3) *atomization type* (v důsledku konfliktů dochází k separaci členů rodiny); (4) *emancipation type* (ambivalence je akceptována a příbuzní hledají nové formy interakce) [Lüscher, Hoff, 2013: 43–44; Lüscher 2002, 2005]. Rovněž v této souvislosti se nabízejí mnohé otázky: Je typologie aplikovatelná na strategie zvládání ambivalencí ve vztazích sourozenců, popř. jaké jiné typy sourozeneckých vazeb lze konstruovat? Mění se typy v čase, resp. přecházejí sourozenci z jednoho typu intrageneračního ambivalence k jiné? A bude mezi sourozenci platit, že „samo stárnutí do určité míry ambivalence redukuje" [Connidis 2001: 213][16]? (Význam kombinace teorie ambivalence s perspektivou životního běhu [Lüscher 2005], logicky vyvstávající z posledních dotazů, jistě není třeba komentovat.)

Nezbývá než zmínit nejčastější výtky, které na adresu teorie intergenerační ambivalence snesli její oponenti. Kritické hlasy se ozývají zvláště vůči údajnému nesouladu teorie rozvíjející se kolem konceptu ambivalence s výzkumnými otázkami v empirických studiích, užívanými indikátory a výzkumnými nástroji, které nedokážou zcela uspokojivě zachytit simultánní přítomnost solidarity a konfliktu na jednotlivých úrovních ambivalence a v jejich vzájemném propojení (viz ambivalence ve smyslu *bridging* konceptu) [Hogerbrugge, Komter 2012; Park 2014; Steinbach 2008]. Navíc metodologické potíže s měřením sociologické ambivalence, zohledňujícím historický, kulturní a institucionální kontext, jsou jedním z důvodů časté orientace kvantitativních studií pouze na psychologickou ambivalenci [viz např. Hogerbrugge, Komter 2012].

Ponecháme bez obsáhlejšího komentáře výhradu Bengtsona et al. [2002: 570] k „nápadné podobě sociologické (*structured*) ambivalence se symbolicko-interakcionistickou verzí teorie rolí". Jistě, autorky kritizovaného konceptu Connidis a McMullin [2002a] taktéž přiznávají jedincům kapacitu a možnost vyjednávat role v interakci s druhými, resp. vytvářet je s ohledem na podmínky dané sociální strukturou. Obracejí se pak k ambivalenci vyplývající z „hraní" mnohonásobných rolí, které spojují nikoli s rolemi, nýbrž primárně s ukotvením strukturovaných sociálních vztahů v konfliktních sociálních doménách na institucio-

[16] Viz psychologický poznatek, že starší jedinci kladou větší důraz na harmonii ve vztazích, snaží se redukovat konflikty nebo se jim vyhnout [Coats, Blanchard-Fields 2008; Charles, Carstensen 2008; Lefkowitz, Fingerman 2003], se stárnutím se zvyšuje percepce kontroly ve vztazích, lidé efektivněji regulují emoce [Hay, Fingerman 2005; Lang, Carstensen 2002].

nální úrovni. Usouvztažnění teorie ambivalence a interpretativní sociologie tedy neproblematizujeme a spíše hovoříme o jejich kompatibilitě [viz i Sýkorová 2006].

Bengtson et al. snižují význam konceptu ambivalence rovněž tvrzením, že ambivalenci lze operacionalizovat skrze základní dimenze solidarity [2002]. Životaschopnost či užitečnost konceptu proto vidí pouze *uvnitř* teorie intergenerační solidarity a v obohacení jejího přístupu k solidaritě a konfliktu. Přikláníme se ale k názoru, že teorie ambivalence si zaslouží být propracovávána jako samostatné „paradigma" (z důvodů, které jsme včlenili do předchozího výkladu a které ještě shrneme níže). Nicméně i pro její aplikaci ve výzkumu dospělého sourozenectví je žádoucí odstranit slabiny přístupu a dále ho rozvíjet: To především znamená upřednostnit kvalitativní metodologii před kvantitativní. Totiž zatímco v kvantitativním přístupu je velmi obtížné ambivalenci operacionalizovat a dospět k validním výsledkům měření, kvalitativní výzkumná strategie snáze odkryje její klíčové komponenty. Hlavně však má potenciál uchopit vztahy mezi psychologickou ambivalencí a mezo- a makrospolečenskými procesy či společenské a kulturní rámce, uvnitř kterých jsou ambivalence příbuznými vyjednávány. Jasně to např. naznačila gerontosociologická studie intergeneračních vztahů [Sýkorová 2007], v níž jsme přinesli skrze analýzu kvalitativních dat, resp. konsekventního uplatnění induktivního postupu, nemálo důkazů o přítomnosti ambivalencí a odhalili strategie jejich zvládání.[17]

Nesmíme opomenout longitudinální výzkumy nezbytné k postižení vývoje ambivalencí a šířeji i vývoje sourozeneckých pout [Lüscher 2005; Suitor, Pillemer 1994]. Okrajový není bezpochyby ani požadavek začlenit do výzkumů perspektivu *všech* sourozenců, popř. dalších členů rodiny, což umožní zkoumat negociační procesy[18] [Hogerbrugge, Komter 2012; Matthews 2002].

Závěr

Ve stati jsme představili sourozenectví v pozdním věku coby komplikované, fluidní příbuzenské pouto. Jako složitý jsme prezentovali také stav jeho teoretického zkoumání: Dosud nedostatečně rozvíjená teorie z něho činí *under-theorised field*, za které bylo ještě nedávno považováno studium vztahů mezi generacemi starších rodičů a dospělých dětí. A právě výsledků dosažených v teoretizování vazeb mezi rodinnými generacemi může studium dospělého sourozenectví využít.

[17] Za kvalitativní výzkum se v této souvislosti přimlouvají např. také Bulanda [2011]; Clarke et al. [1999]; Katz et al. [2005]; Peters, Hooker, Zvonkovic [2006]. Na limity kvantitativního přístupu poukazují kupř. Fingerman et al. [2006]; Lowenstein [2007]; Suitor, Gilligan, Pillemer [2011].

[18] I zde nemůžeme přehlédnout, že statistickými metodami je nesnadné zachytit rodinu jako *skupinu* i dynamiku a organizaci rodinného života [podobně Sýkorová 2007].

Nastolili jsme otázku, zda je vhodnějším přístupem k porozumění sourozenectví ve starším věku teorie založená na konceptu solidarity, nebo na konceptu ambivalence.[19] Hledání odpovědi představuje důležitý úkol pro další výzkum v celém oboru rodinné gerontosociologie. Je faktem, že hlavním explanatorním rámcem intergeneračních vztahů dodnes zůstává model příbuzenské solidarity. Jakkoli nedošlo k „paradigmatickému obratu" od této teorie, motorem pokračující vědecké diskuse o vztazích mezi generacemi se stal rozvoj konceptu ambivalence. Máme za to, že právě koncept či teorie ambivalence přináší užitečnější způsob konceptualizace a teoretizování sourozenectví vzhledem k povaze tohoto pouta: Jeho relativní flexibilita a dobrovolnost, resp. nejasné vymezení toho, co je v dospělých sourozeneckých vztazích dobrovolné a co obligatorní, vytvářejí dle našeho soudu „jedinečnou bázi pro ambivalenci" (řečeno spolu s Connidis [2005]) a vyvolávají nutnost trvalého vyjednávání vztahu. K obdobným důsledkům vede podle nás i mnohost sociálních očekávání souvisejících s překryvem a růzností sociálních sítí dospělých sourozenců.

Konkrétní možnosti aplikace konceptu ambivalence na sourozenectví v pozdním věku, které jsme ve stati předložili, představují zároveň cestu k rozvinutí teorie rodinné ambivalence. Uvedli jsme pravděpodobné kontradikce ve vztazích starších sourozenců a ukázali propojení jejich individuální, institucionální a makrospolečenské dimenze. Tvrdíme přitom, že konceptualizace ambivalence jako mikro-, mezo- a makrosociálního fenoménu je klíčovým předpokladem pokroku daného teoretického přístupu. Ten závisí i na řešení metodologického problému, jak víceúrovňový charakter ambivalence zachytit. Pozitivní posun v teoretizování navíc vyžaduje zvýšení počtu empirických studií pracujících s konceptem ambivalence [Bedford, Avioli 2012; Fingerman, Hay, Birditt 2004 aj.] a reanalýzu těch, které „obsahují implicitní, a tudíž neelaborované reference" k tomuto konceptu [Lüscher 2005: 114–115].

Ostatně i teorie solidarity je v současnosti konfrontována s nutností překonat přetrvávající metodologické slabiny: V jejím případě akcentujeme zcela průkazné vyjasnění multidimenzionální podstaty modelu solidarity, explicitnější včlenění konfliktu do modelu měření a vyvinutí typologie ambivalentních rodinných typů [viz *solidarities model*, Bengtson et al. 2002: 571]. Před obě teorie stavíme „povinnost" zdokonalit metody měření klíčových konceptů – solidarity či ambivalence – nemluvě o zajištění adekvátní velikosti a reprezentativní struktury *surveys*, rozšíření perspektivy zkoumání „za" dyadické vztahy. Stejně tak je v zájmu obou teoretických přístupů rozšířit užití longitudinálního designu výzkumů a v nespolední řadě i kvalitativní výzkumné strategie.

Kvalitativní metodologii přisuzujeme zvláštní důležitost ve spojitosti s výše uvedeným „sporem" o adekvátnost jedné nebo druhé probírané teorie

[19] Návrhem některých badatelů integrovat tyto přístupy [např. Silverstein, Giarrusso 2010; Lowenstein 2007] jsme se více nezabývali. Je sporné, zda by jejich „sloučení" umocnilo jejich explanační dosah.

k výzkumu dospělého sourozenectví. Tento spor musí být dále řešen induktivně – v úzkém kontaktu se sociální realitou, uchopením sourozeneckých vztahů prostřednictvím aktérů a v jejich termínech. To znamená zcela odlišně od Bengtsona, který svůj abstraktní pojem solidarita ve výzkumu deduktivně uplatňuje, a tak jej sociální realitě „vnucuje". Teprve analýza narací samotných aktérů sourozenců ukáže, „o co ve vztazích jde" a koneckonců který z přístupů se více blíží realitě.

Je samozřejmé, že výzkum staršího sourozenectví se musí opírat o sociologické teorie stárnutí a stáří. V naší stati nebyl prostor se jimi hlouběji zabývat. Vzhledem k jejímu zaměření na teoretizování sourozeneckých vztahů si dovolíme alespoň poznámku o těsnějším spojení teorie ambivalence s interpretativní gerontosociologickou perspektivou, příp. kritickou teorií včetně teorie feministické. A co se týče teorie příbuzenské solidarity, o její blízkosti ke gerontosociologickým přístupům rozvíjeným na normativní bázi. (K sociologickým teoriím stárnutí a stáří detailněji Sýkorová [2007: 19–39].)

Na závěr si dovolíme vyjádřit naději, že prezentovaná přehledová studie bude inspirativním zdrojem pro hledání a zpřesnění cest, jimiž by se mohl ubírat rozvoj teoretického rámce pro studium sourozeneckých vazeb v pozdním věku: Poskytla nejen rekapitulaci, ale zejména kritický vhled do diskuse o aktuálních teoretických (a metodologických) problémech studia příbuzenských vazeb, analyzovala možnosti a limity stávajících teorií intergeneračních rodinných vztahů a jejich kapacitu vysvětlit vztahy intragenerační, sourozenecké a identifikovala problémy a otevřené otázky, na jejichž řešení či zodpovězení by se měl soustředit budoucí výzkum sourozenectví. Lze předpokládat, že další empirické studium sourozenectví přispěje k revidování teorií intrageneračních a nakonec i intergeneračních rodinných vztahů.

Dana Sýkorová *působí jako docentka sociologie na katedře sociologie, andragogiky a kulturní antropologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ve své vědecko-výzkumné a publikační činnosti se zabývá především tématy z oboru sociologie rodiny, příbuzenských vztahů a gerontosociologie*.

Literatura

Amaro, L. M., K. I. Miller. 2016. „Discussion of Care, Contribution, and Perceived (In)gratitude in the Family Caregiver and Sibling Relationship." *Personal Relationships* 23: 98–110, https://doi.org/10.1111/pere.12113.

Avioli, P. S. 1989. „The Social Support Functions of Siblings in Later Life: A Theoretical Model." *American Behavioral Scientist* 33: 45–57, https://doi.org/10.1177/0002764289033001005.

Baltes, P. B., M. M. Baltes. 1990. „Psychological Perspectives on Successful Aging: The Model of Selective Optimization with Compensation." Pp. 1–34 in P. B. Baltes,

M. M. Baltes (eds.). *Successful Aging. Perspectives from the Behavioral Science.* Cambridge: Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/CBO9780511665684.003.
Beck, U. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
Beck, U., E. Beck-Gernsheim. 2002. *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences.* London: Sage.
Bedford, V. H. 1989. „Understanding the Value of Siblings in Old Age: A Proposed Model." *American Behavioral Scientist* 33 (1): 33–44.
Bedford, V. H. 1998. „Sibling Relationship Troubles and Well-being in Middle and Old Age." *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies* 47 (4): 369–376, https://doi.org/10.2307/585267.
Bedford, V. H. 2005. „Theorizing about Sibling Relationships when Parents Become Frail." Pp. 173–174 in V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson, D. M. Klein (eds.). *Sourcebook of Family Theory & Research*. Thousand Oaks: Sage.
Bedford, V. H., P. S. Avioli. 2006. „'Shooting the Bull': Cohort Comparisons of Fraternal Intimacy in Midlife and Old Age." Pp. 81–101 in V. H. Bedford, B. F. Turner (eds.). *Men in Relationships: A New Look from a Life Course Perspective*. New York: Springer.
Bedford, V. H., P. S. Avioli. 2012. „Sibling Relationships from Midlife to Old Age." Pp. 125–151 in R. Blieszner, V. Hilkevitch Bedford (eds.). *Handbook on Families and Aging*. Santa Barbara: ABC Clio.
Bekke, S., H. Young, P. A. Dykstra, E. Grundy, T. Fokkema, C. Tomassini. 2007. *Family and Social Network Quality of Life for Elderly People: Indicators.* Paris: Institut National d'Etudes Demographiques.
Bengtson, V., R. Giarrusso, J. B. Mabry, M. Silverstein. 2002. „Solidarity, Conflict, and Ambivalence: Complementary or Competing Perspectives on Intergenerational Relationships?" *Journal of Marriage and Family* 64: 568–576, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00568.x.
Bengtson, V. L., D. J. Mangen. 1988. „Family Intergenerational Solidarity Revisited." Pp. 222–238 in D. J. Mangen, V. L. Bengtson, P. H. Landry (eds.). *Measurement of Intergenerational Relations*. Newbury Park: Sage.
Bengtson, V. L., E. B. Olander, A. A. Haddad. 1976. „The 'Generation Gap' and Aging Family Members: Toward a Conceptual Model." Pp. 237–263 in J. F. Gubrium (ed.). *Time, Roles, and Self in Old Age*. New York: Human Sciences Press.
Bengtson, V. L., R. E. L. Roberts. 1991. „Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction." *Journal of Marriage and the Family* 53: 856–870, https://doi.org/10.2307/352993.
Bengtson, V. L., C. J. Rosenthal, L. M. Burton. 1995. „Paradoxes of Families and Aging." Pp. 253–282 in R. H. Binstock, L. K. George (eds.). *Handbook of Aging and the Social Sciences.* San Diego: Academic Press.
Bengtson, V. L., S. S. Schrader. 1982. „Parent–Child Relations." Pp. 115–129 in D. J. Mangen, W. A. Peterson (eds.). *Research Instruments in Social Gerontology. Vol. 2: Social Roles and Social Participation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
Boll, T., D. Ferring, S. H. Filipp. 2005. „Effects of Parental Differential Treatment on Relationship Quality with Siblings and Parents: Justice Evaluations as Mediators." *Social Justice Research* 18: 155–182, https://doi.org/10.1007/s11211-005-7367-2.
Brody, G. H. 1998. „Sibling Relationship Quality: Its Causes and Consequences." *Annual Review of Psychology* 49: 1–24, https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.1.
Bulanda, J. R. 2011. „Doing Family, Doing Gender, Doing Religion: Structured Ambivalence and the Religion–Family Connection." *Journal of Family Theory & Review* 3: 179–197, https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00093.x.

Burbidge, J., P. Minnes. 2014. „Relationship Quality in Adult Siblings with and without Developmental Disabilities." *Family Relations* 63: 148–162, https://doi.org/10.1111/fare.12047.
Campbell, L. D., I. A. Connidis, L. Davies. 1999. „Sibling Ties in Later Life: A Social Network Analysis." *Journal of Family Issues* 20: 114–148, https://doi.org/10.1177/019251399020001006.
Carstensen, L. L. 1993. „Motivation for Social Contact Across the Life Span: A Theory of Socioemotional Selectivity." Pp. 209–254 in J. Jacobs (ed.). *Nebraska Symposium on Motivation: Developmental Perspectives on Motivation*. Lincoln: University of Nebraska Press.
Cicirelli, V. G. 1982. „Sibling Influence Throughout the Lifespan." Pp. 267–284 in M. E. Lamb, B. Sutton-Smith (eds.). *Sibling Relationships: Their Nature and Significance Across the Lifespan.* Hillsdale: Erlbaum.
Cicirelli, V. G. 1991. „Sibling Relationships in Adulthood." *Marriage & Family Review* 16 (3–4): 291–310, https://doi.org/10.1300/J002v16n03_05.
Cicirelli, V. G. 1994. „Sibling Relationships in Cross-Cultural Perspective." *Journal of Marriage and the Family* 56: 7–20, https://doi.org/10.2307/352697.
Cicirelli, V. G. 1995. *Sibling Relationships across the Life Span*. New York: Plenum, https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6509-0.
Cicirelli, V. G. 2008. „Sibling Relationships: Later Life." Pp. 367–370 in D. Carr (ed.). *Encyclopedia of the Life Course and Human Development. Vol. 3: Later Life*. Detroit: Macmillan Reference.
Cicirelli, V. G., R. T. Coward, J. W. Dwyer. 1992. „Siblings as Caregivers for Impaired Elders." *Research on Aging* 14: 331–350, https://doi.org/10.1177/0164027592143003.
Clarke, E. J., M. Preston, J. Raksin, V. L. Bengtson. 1999. „Types of Conflict and Tensions between Older Parents and Adult Children." *The Gerontologist* 39: 261–270, https://doi.org/10.1093/geront/39.3.261.
Coats, A. H., F. Blanchard-Fields. 2008. „Emotion Regulation in Interpersonal Problems: The Role of Cognitive-Emotional Complexity, Emotion Regulation Goals, and Expressivity." *Psychology and Aging* 23 (1): 39–51, https://doi.org/10.1037/0882-7974.23.1.39.
Cohler, B. J. 2004. „The Experience of Ambivalence within the Family: Young Adults 'Coming out' Gay or Lesbian and Their Parents." Pp. 255–284 in K. Pillemer, K. Lüscher (eds.). *Intergenerational Ambivalence: New Perspectives on Parent–Child Relations in Later Life*. Oxford, UK: Elsevier.
Conley, D. 2004. *The Pecking Order: Which Siblings Succeed and Why.* New York: Pantheon Books.
Connidis, I. A. 1992. „Life Transitions and the Adult Sibling Tie: A Qualitative Study." *Journal of Marriage and the Family* 54: 972–982, https://doi.org/10.2307/353176.
Connidis, I. A. 2001. *Family Ties & Aging*. London: Sage.
Connidis, I. A. 2003. „Divorce and Union Dissolution: Reverberations over Three Generations." *Canadian Journal on Aging* 22: 353–368, https://doi.org/10.1017/S0714980800004220.
Connidis, I. A. 2005. „Sibling Ties Across Time: The Middle and Later Years." Pp. 429–436 in M. Johnson (ed.). *The Cambridge Handbook of Age and Ageing.* Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/CBO9780511610714.045.
Connidis, I. A. 2007. „Negotiating Inequality among Adult Siblings: Two Case Studies." *Journal of Marriage and Family* 69 (2): 482–499, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00378.x.
Connidis, I. A. 2010. *Family Ties and Aging*. Los Angeles: Pine Forge Press.
Connidis, I. A. 2011. „Ambivalence in Fictional Intergenerational Ties: The Portrayal of

Family Life in Freedom." *Journal of Family Theory and Review* 3: 305–311, https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00108.x.
Connidis, I. A. 2012. „Theoretical Directions for Studying Family Ties and Aging." Pp. 35–60 in R. Blieszner, V. Hilkevitch Bedford (eds.). *Handbook on Families and Aging*. Santa Barbara: ABC Clio.
Connidis, I. A. 2015. „Exploring Ambivalence in Family Ties: Progress and Prospects." *Journal of Marriage and Family* 77 (1): 77–95, https://doi.org/10.1111/jomf.12150.
Connidis, I. A., L. D. Campbell. 1995. „Closeness, Confiding, and Contact among Siblings in Middle and Late Adulthood." *Journal of Family Issues* 16 (6): 722–745, https://doi.org/10.1177/019251395016006003.
Connidis, I. A., L. Davies. 1992. „Confidants and Companions: Choices in Later Life." *Journal of Gerontology* 47 (3): S115–S122, https://doi.org/10.1093/geronj/47.3.S115.
Connidis, I. A., J. A. McMullin. 2002a. „Ambivalence, Family Ties, and Doing Sociology." *Journal of Marriage and the Family* 64: 594–602, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00594.x.
Connidis, I. A., J. A. McMullin. 2002b. „Sociological Ambivalence and Family Ties: A Critical Perspective." *Journal of Marriage and the Family* 64: 558–567, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00558.x.
Coward, R. T., J. W. Dwyer. 1990. „The Association of Gender, Sibling Network Composition, and Patterns of Parent Care by Adult Children." *Research on Aging* 12: 158–181, https://doi.org/10.1177/0164027590122002.
Cumming, E., D. M. Schneider. 1961. „Sibling Solidarity: A Property of American Kinship." *American Anthropologist* 63: 498–508, https://doi.org/10.1525/aa.1961.63.3.02a00030.
Daatland, S. O., A. Lowestein. 2005. „Intergenerational Solidarity and the Family-Welfare State Balance." *European Journal of Ageing* 2: 174–182, https://doi.org/10.1007/s10433-005-0001-1.
Dudová, R. 2015. *Postarat se ve stáří. Rodina a zajištění péče o seniory.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
Dudová, R., R. Volejníčková. 2014. „Proč ženy pečují? Gender a neformální péče o seniory." *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 15 (1): 41–53, https://doi.org/10.13060/12130028.2014.15.1.100.
Dunér, A. 2010. „Motives, Experiences and Strategies of Next of Kin Helping Older Relatives in the Swedish Welfare Context: A Qualitative Study." *International Journal of Social Welfare* 19: 54–62, https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2008.00631.x.
Dunn, J. 1988. *The Beginnings of Social Understanding.* Cambridge: Harvard University Press, https://doi.org/10.4159/harvard.9780674330610.
Eggebeen, D. J., A. Davey. 1998. „Do Safety Nets Work? The Role of Anticipated Help in Times of Need." *Journal of Marriage and the Family* 60: 939–950, https://doi.org/10.2307/353636.
Ferring, D., T. Michels, T. Boll, S.-H. Filipp. 2009. „Emotional Relationship Quality of Adult Children with Ageing Parents: On Solidarity, Conflict and Ambivalence." *European Journal on Ageing* 6: 253–265, https://doi.org/10.1007/s10433-009-0133-9.
Festinger, L. 1954. „A Theory of Social Comparison Processes." *Human Relations* 7: 117–140, https://doi.org/10.1177/001872675400700202.
Fingerman, K. L., E. L. Hay. 2002. „Searching under the Streetlight? Age Biases in the Personal and Family Relationships Literature." *Personal Relationships* 9: 415–433, https://doi.org/10.1111/1475-6811.09404.
Fingerman, K. L., E. L. Hay, K. Birditt. 2004. „The Best of Ties, the Worst of Ties: Close, Problematic, and Ambivalent Social Relationships." *Journal of Marriage and Family* 66: 792–808, https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00053.x.

Fingerman, K. L., P.-C. Chen, E. L. Hay, K. E. Cichy, E. S. Lefkowitz. 2006. „Ambivalent Reactions in the Parent and Offspring Relationship." *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological and Social Sciences* 61: 152–160, https://doi.org/10.1093/geronb/61.3.P152.

Fingerman, K. L., L. Pitzer, E. S. Lefkowitz, K. S. Birditt, D. Mroczek. 2008. „Ambivalent Relationship Qualities between Adults and Their Parents: Implications for the Well-Being of Both Parents." *Journals of Gerontology Series B: Psychological and Social Sciences* 63: 362–371, https://doi.org/10.1093/geronb/63.6.P362.

Finch, J. 1989. *Family Obligation and Social Change.* Cambridge: Polity.

Fitness, J., J. Duffield. 2004. „Emotion and Communication in Families." Pp. 473–494 in A. Vangelisti (ed.). *Handbook of Family Communication*. Mahwah: Erlbaum.

Folwell, A. L., L. C. Chung, J. F. Nussbaum, L. S. Bethea, J. A. Grant. 1997. „Differential Accounts of Closeness in Older Adult Sibling Relationships." *Journal of Social & Personal Relationships* 14 (6): 843–849, https://doi.org/10.1177/0265407597146008.

Gaalen van, R. I., P. A. Dykstra. 2006. „Solidarity and Conflict between Adult Children and Parents: A Latent Class Analysis." *Journal of Marriage and the Family* 68: 947–960, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00306.x.

Gaalen van, R. I., P. A. Dykstra, A. E. Komter. 2010. „Where is the Exit? Intergenerational Ambivalence and Relationship Quality in High Contact Ties." *Journal of Aging Studies* 24: 105–114, https://doi.org/10.1016/j.jaging.2008.10.006.

Gentry, D. B. 2001. „Resolving Middle-Age Sibling Conflict Regarding Parent Care." *Conflict Resolution Quarterly* 19: 31–47, https://doi.org/10.1002/crq.3890190104.

George, L. 1980. *Role Transitions in Later Life.* Monterey: Brooks-Cole.

Giddens, A. 2003. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Goffman, E. 1967. *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior.* New York: The Anchor Books.

Gold, D. T. 1987. „Siblings in Old Age: Something Special." *Canadian Journal on Aging* 6 (3): 199–214, https://doi.org/10.1017/S0714980800008424.

Ha, J. H., B. Ingersoll-Dayton. 2008. „The Effect of Widowhood on Intergenerational Ambivalence." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 63B: S49–S58, https://doi.org/10.1093/geronb/63.1.S49.

Hammarström, G. 2005. „The Construct of Intergenerational Solidarity in a Lineage Perspective: A Discussion on Underlying Theoretical Assumptions." *Journal of Aging Studies* 19: 33–51, https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.03.009.

Hay, E. L., K. L. A. Fingerman. 2005. „Age Differences in Perceptions of Control in Social Relationship." *International Journal of Aging and Human Development* 60: 53–75, https://doi.org/10.2190/KQRF-J614-0CEQ-H32L.

Hequembourg, A., S. Brallier. 2005. „Gendered Stories of Parental Caregiving Among Siblings." *Journal of Aging Studies* 19 (1): 53–71, https://doi.org/10.1016/j.jaging.2003.12.001.

Hogerbrugge, M. J. A., A. E. Komter. 2012. „Solidarity and Ambivalence: Comparing Two Perspectives on Intergenerational Relations using Longitudinal Panel Data." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 67B: 372–383, https://doi.org/10.1093/geronb/gbr157.

Charles, S. T., L. L. Carstensen. 2008. „Unpleasant Situations Elicit Different Emotional Responses in Younger and Older Adults." *Psychology and Aging* 23: 495–504, https://doi.org/10.1037/a0013284.

Ingersoll-Dayton, B., M. B. Neal, J. Ha, L. B. Hammer. 2003. „Redressing Inequity in Parent Care among Siblings." *Journal of Marriage and Family* 65: 201–212, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00201.x.

Jeřábek, H. 2009. „Rodinná péče o seniory jako ‚práce z lásky': nové argumenty." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45 (2): 243–265.

Jeřábek, H. a kol. 2013. *Mezigenerační solidarita.* Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
Kagitcibasi, C. 1996. *Family and Human Development across Cultures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
Katz, R., A. Lowenstein, J. Phillips, S. O. Daatland. 2005. „Theorizing Intergenerational Family Relations: Solidarity, Conflict, and Ambivalence in Cross-National Contexts." Pp. 393–420 in V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dillworth-Anderson, D. M. Klein (eds.). *Sourcebook of Family Theory and Research*. Thousand Oaks: Sage, http://dx.doi.org/10.4135/9781412990172.n16.
Lang, F. R., L. L. Carstensen. 2002. „Time Counts: Future Time Perspective, Goals and Social Relationships." *Psychology and Aging* 17: 125–139, https://doi.org/10.1037/0882-7974.17.1.125.
Lashewicz, B., N. Keating. 2009. „Tensions Among Siblings in Parent Care." *European Journal of Ageing* 6: 127–135, https://doi.org/10.1007/s10433-009-0109-9.
Lee, T. R., J. A. Mancini, J. W. Maxwell. 1990. „Sibling Relationships in Adulthood: Contact Patterns and Motivations." *Journal of Marriage and the Family* 52 (2): 431–440, https://doi.org/10.2307/353037.
Lefkowitz, E. S., K. L. Fingerman. 2003. „Positive and Negative Emotional Feelings and Behaviors in Mother – Daughter Ties in Late Life." *Journal of Family Psychology* 17: 607–617, https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.4.607.
Lorenz-Meyer, D. 2004. „The Ambivalences of Parental Care among Young German Adults." Pp. 225–252 in K. Pillemer, K. Lüscher (eds.). *Intergenerational Ambivalences: New Perspectives on Parent–Child Relations in Later Life*. New York: Elsevier.
Lowenstein, A. 2007. „Solidarity-Conflict and Ambivalence: Testing Two Conceptual Frameworks and Their Impact on Quality of Life for Older Family Members." *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological and Social Sciences* 62: 100–107, https://doi.org/10.1093/geronb/62.2.S100.
Lüscher, K. 2002. „Intergenerational Ambivalence: Further Steps in Theory and Research." *Journal of Marriage and Family* 64 (3): 585–593, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00585.x.
Lüscher, K. 2005. „Looking at Ambivalences: The Contribution of a 'New–Old' View of Intergenerational Relations to the Study of the Life Course." *Advances in Life Course Research* 10: 93–128, https://doi.org/10.1016/S1040-2608(05)10003-3.
Lüscher, K. 2011. „Ambivalence: A 'Sensitizing Construct' for the Study and Practice of Intergenerational Relationships." *Journal of Intergenerational Relationships* 9: 191–206, https://doi.org/10.1080/15350770.2011.568338.
Lüscher, K., A. Hoff. 2013. „Intergenerational Ambivalence: Beyond Solidarity and Conflict." Pp. 39–64 in I. Albert, D. Ferring (eds.). *Intergenerational Relations: European Perspectives on Society and Family*. Bristol: Policy Press, https://doi.org/10.2307/j.ctt9qgmk2.8.
Lüscher, K., K. Pillemer. 1998. „Intergenerational Ambivalence: A New Approach to the Study of Parent – Child Relations in Later Life." *Journal of Marriage and the Family* 60: 413–425, https://doi.org/10.2307/353858.
Mack, K. Y. 2004. „The Effects of Early Parental Death on Sibling Relationships in Later Life." *Omega* 49 (2): 131–148, https://doi.org/10.2190/BTUQ-011V-ANEW-V7RT.
Marshall, V. W. 1995. „Social Models of Aging." *Canadian Journal on Aging* 14 (1): 12–34, https://doi.org/10.1017/S071498080001045X.
Marshall, V. W., S. H. Matthews, C. J. Rosenthal. 1993. „Elusiveness of Family Life: A Challenge for the Sociology of Aging." Pp. 39–71 in G. L. Maddox, P. M. Lawton (eds.). *Kinship, Aging, and Social Change*. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics 13*. New York: Springer Publishing Comp.
Martin-Matthews, A. 1991. *Widowhood in Later Life.* Toronto: Butterworths/Harcourt.

Matthews, S. H. 1994. „Men's Ties to Siblings in Old Age: Contributing Factors in Availability and Quality." Pp. 178–196 in E. H. Thompson (ed.). *Older Men's Lives.* Thousand Oaks: Sage, https://doi.org/10.4135/9781452243474.n10.
Matthews, S. H. 2002. *Sisters and Brothers, Daughters and Sons: Meeting the Need of Old Parents*. Bloomington: Unlimited Publishing.
Matthews, S. H., T. T. Rosner. 1988. „Shared Filial Responsibility: The Family as the Primary Caregiver." *Journal of Marriage and the Family* 50: 185–195, https://doi.org/10.2307/352438.
Meyers, S. A. 2011. „I Have to Love Her, Even if Sometimes I May Not Like Her: The Reasons Why Adults Maintain Their Sibling Relationships." *North American Journal of Psychology* 13: 51–62.
Miner, S., P. Uhlenberg. 1997. „Intragenerational Proximity and the Social Role of Sibling Neighbors after Midlife." *Journal of Applied Family Studies* 46 (2): 145–153, https://doi.org/10.2307/585038.
Mize, L. K., A. Pinjala. 2002. „Sisterhood Narratives: Opportunities in Connections." *Journal of Feminist Family Therapy* 14 (1): 21–51, https://doi.org/10.1300/J086v14n01_02.
Možný, I., M. Přidalová, L. Bánovcová. 2004. *Mezigenerační solidarita*. *Výzkumná zpráva.* Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, výzkumné centrum Brno.
Noller, P., S. Conway, A. Blakeley-Smith. 2008. „A Sibling Relationships in Adolescent and Young Adult Twin and Nontwin Siblings. Managing Competition and Comparison." Pp. 235–252 in J. P. Forgas, J. Fitness (eds.). *Social Relationships: Cognitive, Affective, and Motivational Processes.* New York: Psychology Press.
Park, S.-M. 2014. „Theory of Intergenerational Ambivalence: Is It the Perfect New Lens for Studying Intergenerational Relationships?" *Population Ageing* 7: 323–334.
Parsons, T. 1943. „The Kinship System of the Contemporary United States." *American Anthropologist* 45 (1): 22–38, https://doi.org/10.1525/aa.1943.45.1.02a00030.
Peters, C. L., K. Hooker, A. M. Zvonkovic. 2006. „Older Parents' Perceptions of Ambivalence in Relationships with Their Children." *Family Relations* 55: 539–551, https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2006.00424.x.
Pillemer, K., K. Lüscher. 2004. *Intergenerational Ambivalences: New Perspectives on Parent–Child Relations in Later Life.* New York: Elsevier.
Pillemer, K., J. J. Suitor. 2002. „Explaining Mothers'Ambivalence toward Their Adult Children." *Journal of Marriage and Family* 64: 602–613, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00602.x.
Přidalová, M. 2006. „Mezigenerační solidarita a gender (pečující dcery a pečující synové)." *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 7 (1): 1–5.
Přidalová, M. 2007. „Pečující dcery a pečující synové (rozhodnutí, se kterým můžu žít)." *IVRIS Working Papers* Vol. 07/04.
Reczek, C. 2014. „The Intergenerational Relationships of Gay Men and Lesbian Women." *Journals of Gerontology Series B: Psychological and Social Sciences* 69: 909–919, https://doi.org/10.1093/geronb/gbu042.
Riggio, H. R. 2000. „Measuring Attitudes toward Adult Sibling Relationships: The Lifespan Sibling Relationship Scale." *Journal od Social and Personal Relationships* 17 (6): 707–728, https://doi.org/10.1177/0265407500176001.
Roberts, R. E. L., V. L. Bengtson. 1990. „Is Intergenerational Solidarity an Unidimensional Construct? A Second Test of a Formal Model." *Journal of Gerontology* 45: S12–S20, https://doi.org/10.1093/geronj/45.1.S12.
Ross, H. G., J. I. Milgram. 1982. „Important Variable in Adult Sibling Relationships: A Qualitative Study." Pp. 225–349 in M. E. Lamb, B. Sutton-Smith (eds.). *Sibling Relationships: Their Nature and Significance across the Lifespan*. Hillside: Erlbaum.

Sarkisian, N. 2006. „'Doing Family Ambivalence': Nuclear and Extended Families in Single Mothers' Lives." *Journal of Marriage and Family* 68: 804–811, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00295.x.
Schrodt, P., D. O. Braithwaite. 2011. „Dark Clouds with Silver Linings: The (Dys) functional Ambivalence of Stepfamily Relationships." Pp. 243–268 in W. R. Cupach, B. H. Spitzberg (eds.). *The Dark Side of Close Relationships*. New York: Routledge.
Silverstein, M., V. L. Bengtson. 1997. „Intergenerational Solidarity and the Structure of Adult Child-Parent Relationship in American Families." *American Journal of Sociology* 103: 429–460, https://doi.org/10.1086/231213.
Silverstein, M., V. L. Bengtson. 2001. „New Approaches to the Study of Intergenerational Family Relations: Theoretical, Conceptual and Methodological Innovations." *Gerontologist* 41: 255–255.
Silverstein, M., S. J. Conroy, D. Gans. 2012. „Beyond Solidarity, Reciprocity and Altruism." *Ageing and Society* 32: 1246–1262, https://doi.org/10.1017/S0144686X1200058X.
Silverstein, M., R. Giarrusso. 2010. „Aging and Family Life: A Decade Review." *Journal of Marriage and Family* 72 (5): 1039–1058, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00749.x.
Silverstein, M., X. Chen, K. Heller. 1996. „Too Much of a Good Thing? Intergenerational Social Support and the Psychological Well-Being of Older Parents." *Journal of Marriage and Family* 58 (4): 970–982, https://doi.org/10.2307/353984.
Spitze, G., M. P. Gallant. 2004. „'The Bitter with the Sweet': Older Adult Strategies for Handling Ambivalence in Relations with Their Children." *Research on Aging* 26: 387–412, https://doi.org/10.1177/0164027504264677.
Spitze, G., J. R. Logan. 1991. „Sibling Structure and Intergenerational Relations." *Journal of Marriage and the Family* 53: 871–884, https://doi.org/10.2307/352994.
Spitze, G., K. Trent. 2006. „Gender Differences in Adult Sibling Relations in Two-Child Families." *Journal of Marriage and Family* 68: 977–992, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00308.x.
Steinbach, A. 2008. „Intergenerational Solidarity and Ambivalence." *Journal of Comparative Family Studies* 39 (1): 115–127.
Strawbridge, W. J., M. I. Wallhagen. 1991. „Impact of Family Conflict on Adult Child Caregivers." *Gerontologist* 31: 770–777, https://doi.org/10.1093/geront/31.6.770.
Suitor, J. J., M. Gilligan, K. Pillemer. 2011. „Conceptualizing and Measuring Intergenerational Ambivalence in Later Life." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 66: 769–781, https://doi.org/10.1093/geronb/gbr108.
Suitor, J. J., M. Gilligan, K. Pillemer. 2013. „Continuity and Change in Mothers' Favoritism toward Offspring in Adulthood." *Journal of Marriage and Family* 75: 1229–1247, https://doi.org/10.1111/jomf.12067.
Suitor, J. J., K. Pillemer. 1994. „Family Caregiving and Marital Satisfaction: Findings from a 1-year Panel Study of Women Caring for Parents with Dementia." *Journal of Marriage and the Family* 56: 681–690, https://doi.org/10.2307/352878.
Suitor, J. J., K. Pillemer. 1996. „Sources of Support and Interpersonal Stress in the Networks of Married Caregiving Daughters: Findings from a 2-Year Longitudinal Study." *Journal of Gerontology: Social Science* 51: S297–S306, https://doi.org/10.1093/geronb/51B.6.S297.
Suitor, J. J., K. Pillemer. 2007. „Mothers' Favoritism in Later Life: The Role of Children's Birth Order." *Research on Aging* 29: 32–55, https://doi.org/10.1177/0164027506291750.
Suitor, J. J., J. Sechrist, M. Plikuhn, S. Pardo, M. Gilligan, K. Pillemer. 2009. „The Role of Perceived Maternal Favoritism in Sibling Relations in Midlife." *Journal of Marriage and Family* 71: 1026–1038, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00650.x.

Sýkorová, D. 1996. „Rodina staršího středního věku v systému příbuzenské pomoci a podpory. Konceptuální rámce intergenerační rodinné solidarity s hlavním zřetelem na anglosaskou sociologickou produkci." *Sociologický časopis* 32 (1): 51–66.
Sýkorová, D. 2006. „Od solidarity jako základu intergeneračních vztahů v rodině k ambivalenci a vyjednávání." *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (4): 683–699.
Sýkorová, D. 2007. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
Trent, K., G. D. Spitze. 2011. „Growing up without Siblings and Adult Sociability Behaviors." *Journal of Family Issues* 32 (9): 1178–1204, https://doi.org/10.1177/0192513X11398945.
Voorpostel, M., R. Blieszner. 2008 „Intergenerational Solidarity and Support Between Adult Siblings." *Journal of Marriage and Family* 70: 157–167, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00468.x.
Voorpostel, M., D. Schans. 2011. „Sibling Relationships in Dutch and Immigrant Families." *Ethnic and Racial Studies* 34 (12): 2027–2047, https://doi.org/10.1080/01419870.2010.496490.
Voorpostel, M., T. van der Lippe, G. Flap. 2012. „For Better or Worse: Negative Life Events and Sibling Relationships." *International Sociology* 27 (3): 330–348, https://doi.org/10.1177/0268580911423051.
Ward, R. A., G. Deane, G. Spitze. 2008. „Ambivalence about Ambivalence: Reply to Pillemer and Suitor." *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 63B: S397–S398, https://doi.org/10.1093/geronb/63.6.S397.
Ward, R. A., G. Spitze, D. Glenn. 2009. „The More the Merrier? Multiple Parent-Adult Child Relations." *Journal of Marriage and Family* 71 (1): 161–173, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00587.x.
Weisner, T. S. 1989. „Comparing Sibling Relationships across Cultures." Pp. 11–25 in P. G. Zukow (ed.). *Sibling Interaction across Cultures: Theoretical and Methodological Issues*. New York: Springer, https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3536-1_2.
Wellman, B., S. Wortley. 1990. „Different Strokes from Different Folks: Which Community Ties Provide What Support?" *American Journal of Sociology* 96: 558–588, https://doi.org/10.1086/229572.
White, L. 2001. „Sibling Relationships over the Life Course: A Panel Analysis." *Journal of Marriage and the Family* 63 (2): 555–568, https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00555.x.
White, L. K., A. Riedmann. 1992. „Ties among Adult Siblings." *Social Forces* 71 (1): 85–102, https://doi.org/10.1093/sf/71.1.85.
Whiteman, S. D., S. M. McHale, A. Soli. 2011. „Theoretical Perspectives on Sibling Relationships." *Journal of Family Theory & Review* 3 (2): 124–139, https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2011.00087.x.
Willyard, J., K. Miller, M. Shoemaker, P. Addison. 2008. „Making Sense of Sibling Responsibility for Family Caregiving." *Qualitative Health Research* 18: 1673–1686, https://doi.org/10.1177/1049732308327195.
Wilson, J. G., R. J. Calsyn, J. L. Orlofsky. 1994. „Impact of Sibling Relationships on Social Support and Morale in the Elderly." *Journal of Gerontological Social Work* 22: 157–170, https://doi.org/10.1300/J083V22N03_10.
Wright, C. L., J. Maxwell. 1991. „Social Support During Adjustment to Later-Life Divorce: How Adult Children Help Parents." *Journal of Divorce and Remarriage* 15: 24–28, https://doi.org/10.1300/J087v15n03_02.